

Lenjin o agrarnom i seljačkom pitanju

Prof. dr Petar Marković

Teško se može sabrati i na nekoliko stranica iskazati sve ono što je veliki učitelj svetskog proletarijata Vladimir Ilić Lenjin pisao i govorio o agrarnim problemima. Jer ta bogata agrarna riznica lenjinizma iznosi nekoliko desetina studija, nekoliko hiljada stranica. Odmah na početku vredno je zapaziti da se jedno od prvih Lenjinovih pisanih dela odnosilo na probleme poljoprivrede i sela (*Nova privredna kretanja u seljačkom životu*, napisano 1893. g.). Jedan od poslednjih radova Lenjina je studija *O zadrugarstvu*, koju je on, neposredno pred smrt, diktirao ležeći bolestan u krevetu.

To nije slučajno. Lenjin je vidio da su ključni ekonomski i politički problemi Evrope sredinom prošlog stoleća bili poljoprivreda i seljaštvo. Industrijska revolucija razbila je okove naturalne privrede tada vodećih zemalja Evrope: Engleske, Francuske, Rusije, Nemačke, Austrougarske i otvorila do tada nepoznate procese raspadanja naturalnog, autarhičnog sela i diferenciranja seljaštva. Februarska i martovska revolucija 1848. g., zatim Pariska komuna 1871. g. i niz drugih krupnih ekonomskih i političkih događaja, bili su dovoljan signal koji je upozoravao da na osnovama marksizma treba naučno obraditi i sagledati kuda i kakvim tokovima kreću milioni seljačkih masa, kako i kojim metodima kanalisati ta kretanja da ona ne koče i usporavaju istorijski tok razvoja društva i privrede, kako organizovati te milione nepismenih, siromašnih i nepoverljivih prema svemu novom i pred svakim »sa strane«, kako ih pripremiti da učestvuju u svrgavanju klase eksploatatora, kako ih posle pobeđe uključiti u rešavanje svih ključnih pitanja socijalizma, što im obećati i slično, bili su svakodnevna briga V. I. Lenjina.

Industrijski razvoj u drugoj polovini prošlog stoleća u potpunosti je u praksi širokih razmera bio najbolja oprobacija osnovnih postavki Marksova »Kapitala«. Ni najekstremniji protivnici Marksa nisu tu imali šta suprotno da kažu. Krupna proizvodnja svuda je potiskivala sitnu, koncentracija i centralizacija kapitala bili su put razvitka, novo je rušilo staro i istovremeno pripremalo svoje vlastito rušenje i rađanje novog. U poljoprivredi ovi procesi nisu bili tako vidljivi kao u industriji, oni su se to odvijali u nešto specifičnijim uslovima. Sve to podiglo je na noge nemačke Berštajne, Hehtove, Davide, ruske Bulgakove, Vorošilove, Černove, Čajanove i druge revizioniste širom Evrope, predstavnike buržoaske ideologije i sve one koji su u okrilju

»Zelene internacionale« nastojali da dokažu kako se marksizam ne može primeniti na poljoprivredu. U neukom i nepismenom seljaštvu koje nije želelo da stupa u političke okršaje, a ono je činilo preko 90% celokupnog stanovništva, oni su tražili saveznike. Demagoškim istupanjima, lukavo koristeći neobaveštenost seljaštva, njihovu apatiju prema revolucionarnim okršajima i njihov nizak obrazovni i kulturni standard, oni su tu i nalazili pogodno tlo za borbu, lažno prikazujući marksizam. U takvim društveno-ekonomskim i političkim uslovima V. I. Lenjin je započeo svoj revolucionaran put i radi toga on i počinje s poljoprivredom i selom.

V. I. Lenjin je neprestano govorio da je krupna socijalistička proizvodnja u poljoprivredi jedini put prevazilaženja stihije u ovoj oblasti proizvodnje i stvaranja novih društvenih odnosa na selu. Lenjin je takođe neprestano upozoravao da taj put nije lak i da metode i rok ostvarenja socijalističkog preobražaja sela determinišu društveno-ekonomski uslovi razvoja svake nacionalne ekonomike.

Krajem prošlog stoleća buržoaska je ideologija već istakla tzv. agrarno pitanje nastojeći da dokaže da sve ono što je Marks govorio i pisao u »Kapitalu« ne važi za poljoprivredu. Nastale su čitave teorije koje su počivale na tome da se u analizi mogućnosti razvitka poljoprivrede davao apsolutni značaj specifičnostima poljoprivrede: da je poljoprivreda organska proizvodnja, da je jak uticaj spoljašnjih faktora na obim proizvodnje, da je sporiji obrt kapitala, da je neracionalno korišćenje radne snage zbog nepodudaranja vremena rada i proizvodnje, da ulaganje kapitala ima svoje granice i dr. Drugim rečima, suština tzv. agrarnog pitanja svodila se na dokazivanje raznih naučnim metodama da je u poljoprivredi nemoguć razvitak krupne proizvodnje, nemoguć kapitalistički razvitak. Pri tome se nastojalo dokazati da je u poljoprivredi, pošto se tu radi sa živim bićima, nemoguća primena mašina i da je nemoguće povećavanje organskog sastava kapitala.

Svemu tome trebalo je dati naučnu sadržinu i na sve to trebalo je odgovoriti na način da to bude jasno svakom radniku i seljaku. Bez toga se revolucija nije mogla zamisliti.

To je krupan doprinos razradi marksizma na području agrara.

1. V. I. Lenjin je nizom konkretnih primera, naučnom analizom mnogih ekonomskih i društvenih procesa dokazao da *agrarno pitanje ne postoji u ekonomskoj teoriji*, da je to tvorevina buržoaske ideologije i da su opšti zakoni razvitka nekog načina proizvodnje istovremeno i zakoni razvitka poljoprivrede. Govoreći na temu *Marksistički pogledi na agrarno pitanje u Evropi* Lenjin između ostalog kaže:

»Marksova teorija o razvoju kapitalističkog načina proizvodnje odnosi se na zemljoradnju kao i na industriju. Ne smeju se brkati osnovne crte kapitalizma i razni njegovi oblici u zemljoradnji i industriji«.

Lenjin je uvek isticao da postoje mnogi problemi vezani za poljoprivredu u procesu stvaranja krupne proizvodnje i da u tom smislu postoji agrarno pitanje, odnosno agrarni program koji određuje svaka partija.

U polemici sa Bulgakovim, Davidom, Hehtom, Berštajnom i drugim buržoaskim ideolozima oko stavova Kauckog V. I. Lenjin između ostalog kaže:

»...jer se glavni zadatak naučnog proučavanja agrarnog pitanja, pretrpanog ogromnom količinom nepovezanih detalja, sastojao baš u tome da se stvori opšta slika celokupnog današnjeg agrarnog poretka u njegovom razvitku...«

U delu *Agrarni program ruske socijaldemokratije* Lenjin na početku kaže:

»Pod agrarnim programom podrazumevamo određivanje rukovodećih principa socijaldemokratske politike u agrarnom pitanju, tj. u odnosu prema poljoprivredi, prema raznim klasama, slojevima, grupama seoskog stanovništva. Prirodno je da u takvoj »seljačkoj« zemlji kao što je Rusija, agrarni program socijalista predstavlja uglavnom, ako ne i isključivo »seljački program« koji određuje stav prema seljačkom pitanju. Krupni zemljoposednici, najamni poljoprivredni radnici i »seljaci« to su tri glavna sastavna dela seoskog stanovništva u svakoj kapitalističkoj zemlji«.

Najveći doprinos teoretskoj razradi agrarnih problema u procesu prelaska iz naturalne u robnu proizvodnju svakako je veliko Lenjinovo delo *Razvitak kapitalizma u Rusiji*.¹ Ono predstavlja dalju razradu i konkretnu primenu osnovnih postavki »Kapitala« na prilike koje su tada vladale u Rusiji. Lenjin posebno obrađuje procese diferenciranja seljaštva koji nastaju kao opšta zakonitost prodiranjem robno-novčanih odnosa na selo, kao i pitanje nastajanja unutrašnjeg tržišta.

Lenjin između ostalog konstatuje da odvajanje neposrednih proizvođača od sredstava za proizvodnju (eksproprijacija) stvara unutrašnje tržište i da se taj proces vrši na dvojak način: na jednoj se strani sredstva za proizvodnju od kojih se »oslobodi« sitni proizvođač pretvaraju u kapital, pa i sama postaju roba, a na drugoj strani životna sredstva sada »slobodnog« sitnog proizvođača postaju elementi promenljivog kapitala. U svojoj suštini i ova postavka važi kao osnovni princip za obrazovanje tržišta i u prelaznom periodu. Naravno, ona se sada manifestuje na specifičan način, drukčijim društvenim odnosima, a u poljoprivredi ne mora uvek doći do odvajanja od sredstava već do promene u odnosu prema sredstvima i njihovog korišćenja.

Proces nastajanja kapitalističkih odnosa u poljoprivredi obradio je Lenjin u još nekim svojim radovima. Jedan od tih radova su *Teze za predavanje* koja je održavao u Parizu 1903. g. Zapravo to je program predavanja o agrarnom pitanju koja je Lenjin održao na Višoj školi društvenih nauka u Parizu. Školu su pohađali ruski intelektualci koji su zbog svojih naprednih pogleda bili proterani iz Rusije.

Nešto kasnije 1907. g. završio je Lenjin još jedno veliko delo *Agrarno pitanje i Kritičari Marksa*. Ovim delom u potpunosti su pobijeni stavovi buržoaskih ekonomista Bulgakova, Herca, Čajanova, Hehta, Berštajna i dr. i dat je novi doprinos agrarnom pitanju.

Tada je već dobila puni zamah jedna nenaučna postavka o granicama ulaganja kapitala u poljoprivredu. Idejnu sadržinu tog tzv. »zakona o opadajućem prinosu zemlje« dao je Bulgakov u svom radu »Prilog pitanju o kapitalističkoj evoluciji zemljoradnje« štampan u »Načelu« 1899. g. (časopis legalnih marksi-
sta koji je izlazio u Petrovgradu) i svojoj doktorskoj disertaciji »Kapitalizam i poljoprivreda«. Suština tog »zakona« sastojala se u tome da se dokaže kako u poljoprivredi nije moguće neograničeno ulaganje kapitala, tj. da je ulaganje rentabilno samo do izvesne granice povećanja prinosa. U uslovima kakvi su tada vladali u poljoprivredi, gde je parni plug bio najveće tehničko dostignuće u tehnologiji poljoprivrede i gde zaista u uslovima nepromenjene tehnike i tehnologije ulaganja nisu davala adekvatne rezultate, takve teorije su se lako prihvatale. Nizom primera i konkretnih dokazivanja, Lenjin pobija takva tvrđenja. U zaključku, između ostalog kaže:

¹ Ovo delo pisao je Lenjin u Sibiru za vreme progonstva, a završeno je 1897. g. Ogromnu statističku građu za pisanje ovog dela dostavljali su mu ilegalno drugovi iz Moskve.

»Da se u znatnijim razmerama povećava količina kapitala koja se ulaže u zemlju, treba *pronaci* nove mašine, nove sisteme ratarstva, nove načine gajenja stoke, prevoza proizvoda itd. Razume se, u relativno malim razmerama dodatna ulaganja rada i kapitala' mogu se vršiti (i vrše se) i na bazi datog, nepromenjenog nivoa tehnike: u tom slučaju primenjiv je do *izvesne mere* i 'zakon opadajućeg prinosa zemlje', primenjiv za relativno vrlo uske okvire dodatnih ulaganja rada i kapitala. Umesto univerzalnog zakona dobijamo, dakle, u najvećoj meri relativan 'zakon' toliko relativan da se ni o kakvom 'zakonu' pa čak ni o kakvoj osnovnoj osobenosti poljoprivrede ne može ni govoriti. Uzmimo kao primer: tropski sistem, setvu tradicionalnih žitarica, stajsko stočarstvo, nepostojanje poboljšanih pašnjaka i savršenijih oruđa. Očividno je da su, pod uslovom nepromenljivosti ovih okolnosti, okviri dodatnih ulaganja rada i kapitala u zemlju veoma uski. Ali i u tim okvirima, u kojima su ipak moguća dodatna ulaganja rada i kapitala, *nipošto se uvek i bezuslovno* ne zapaža smanjivanje produktivnosti takvog ulaganja.«

Pošto dalje Lenjin navodi primer industrije, gde su isto tako, sve do pronalaska parne mašine, dodatna ulaganja rada i kapitala bili veoma uski, on kaže:

»Dakle: 'zakon opadajućeg prinosa zemlje' uopšte nije primenjiv u onim slučajevima kada tehnika napreduje, kad se način proizvodnje menja; on ima samo relativnu i uslovnu primenu u onim slučajevima kada tehnika ostaje nepromenjena. Zato ni Marks ni marksisti ne govore o tom 'zakonu' već o njemu galame samo predstavnici buržoaske nauke...«

U poslednjem velikom delu pre Oktobra *Novi podaci o zakonima razvitka kapitalizma u poljoprivredi* na primeru razvitka kapitalizma u poljoprivredi SAD Lenjin je pokazao kako teče proces koncentracije i centralizacije kapitala u poljoprivredi. Nasuprot tvrdenjima buržoaske ideologije da se kapitalizam u poljoprivredi SAD raspada i »da sitna radna poljoprivreda proširuje polje svog gospodstva«, Lenjin je pokazao: da u poljoprivredi SAD dolazi do brze koncentracije i centralizacije kapitala, da ekonomski jačaju krupne farme, a da se istovremeno smanjuje ekonomski značaj sitnih farmi. Kasniji razvoj poljoprivrede SAD i drugih kapitalističkih zemalja u potpunosti je potvrdio Lenjinove postavke o koncentraciji i centralizaciji kapitala u poljoprivredi koji se vrši uporedo sa razvojem robne proizvodnje.

2. Druga grupa pitanja koje je Lenjin posebno obrađivao, naročito uoči Oktobra i u toku revolucije, odnosi se na *seljačko pitanje*, tj. određivanje stava prema različitim kategorijama gazdinstava na selu. On je, kao i prije njega Engels i Kaucki, bio za čvrst savez sa sitnim i srednjim seljakom u pripremi i izvođenju revolucije, a posle revolucije za postepeno prevođenje seljaka u krupnu socijalističku poljoprivredu, baziranu na punoj dobrovoljnosti i materijalnoj zainteresovanosti.²

Na svu složenost prevazilaženja seljaštva i privatne svojine u poljoprivredi ukazao je više puta u svojim govorima, člancima i studijama. On je uvek govorio da je prevaspitavanje seljaka i njegovo prevođenje na kolosek socijalističke izgradnje posao teži nego što je proterivanje cara, spahija i kapitalista.

Lenjin je neprestano ukazivao da je put prevazilaženja privatne svojine utoliko duži i složeniji ukoliko je zemlja zaostaliya. Svako seljačko gazdinstvo čini tad jednu od svih ekonomskih i društvenih zbivanja samostalnu privrednu

² Ove misli isticao je Lenjin posebno u svojim radovima: *Zadaci omladinskih Saveza, Referat o radu na selu, Aprilske teze*.

jedinicu. Ovakvo gazdinstvo predstavlja kočnicu svakog progresa, ali ono se ne može prevazići ni brzo ni lako.

Lenjin je shvatio da se socijalistička krupna proizvodnja ne može ostvariti tako brzo, pod pretpostavkom mogućeg brzog podružtvljavanja zemlje. On je bio za *postupnost* u pogledu podružtvljavanja u onom obimu kako to omogućava opšti privredni razvitak zemlje i kulturna i tehnička transformacija samih poljoprivrednih proizvođača. Ali Lenjin je odlučan u tome da odmah posle osvajanja vlasti treba početi postupno stvarati i razvijati krupnu proizvodnju.

Lenjin je isto tako bio odlučan u tome da se, kada su u pitanju seljačka gazdinstva, ide putem postepenog preobražaja i da je zadruga najpovoljnija organizacija za otvaranje tog preobražaja, ali ne zadruge koje bi se formirale dekretom, već zadruga koja je najpogodnija forma za poljoprivredne proizvođače. U *Aprilskim tezama* Lenjin o tome između ostalog kaže:

»Naši dekreti o seljačkom gazdinstvu u osnovi su pravilni. Mi nemamo razloga da se ijednog od njih odričemo ni da se zbog jednog žalimo. A ako su dekreti pravilni, *nepravilno ih je naturiti seljaku silom*. Ni u jednom dekretu nema o tome reči. Oni su pravilni kao obeleženi putevi, kao poziv za praktične mere. Kad kažemo 'stimulirajte udruživanje' mi dajemo direktive koje se moraju mnogo puta isprobati da bi se našao konačni *oblik* njihovog sprovođenja. Čim je kazano da treba postizati dobrovoljan pristanak, znači da treba seljaka ubeđivati i da treba ubeđivati praktično. *Rečima se seljaci neće dati ubediti* (podvukao P. M.) i vrlo dobro će učiniti što se neće dati ubediti. Ne bi ni bilo dobro kad bi se oni dali ubeđivati prostim čitanjem dekreta i agitacionim brošurama. Kad bi se ekonomski život mogao preinačiti na taj način — celo to proučavanje ne bi vredelo ni prebijene pare. Najpre treba dokazati da je takvo udruživanje bolje, udružiti ljude tako da se oni stvarno udruže, a ne da se posvađaju, dokazati da je to korisno. Tako postavlja pitanje seljak, i tako ga postavljaju naši dekreti«.

Lenjin je video i dobro znao da sitna proizvodnja na sitnim seljačkim gazdinstvima ne može biti baza za izgradnju socijalizma niti da može pratiti razvoj privrede. Međutim, Lenjin je isto tako znao da je put prevazilaženja sitne proizvodnje težak i da na tom poslu treba biti oprezan. U svom referatu na Konferenciji partijskih radnika Moskve, on je između ostalog rekao:

»Mi znamo, da se sitna robna proizvodnja nikakvim dekretima ne može prevesti u krupnu, da je ovde nužno postepeno, tokom događaja, ubeđivati o neizbežnom. Ti elementi nikad neće postati socijalistima po ubeđenju, otvorenim pravim socijalistima. Oni će postati socijalistima kada uvide da nema izlaza«.

U vreme oktobarske revolucije Rusija je bila zaostala agrarna zemlja. Seljaštvo ekonomski i kulturno zaostalo davalo je osnovni pečat celokupnog društveno-ekonomskog života. Razvoj poljoprivrede Lenjin je vezivao za ekonomski i kulturni razvoj seljaštva i radi toga je posebnu pažnju poklanjao pitanjima seljaštva.

Na osnovu referata na VII kongresu usvojena je *Rezolucija o odnosu prema srednjem seljaštvu*, koju je napisao Lenjin.

Rezolucija je imala veoma veliki značaj za dalji razvoj društvenih odnosa na selu, a mnoge postavke mogu se odnositi i na zemlje koje su mnogo kasnije krenule putem socijalističke izgradnje ili će krenuti takvim putem u uslovima nepovoljne agrarne strukture. Radi toga ćemo citirati neke delove rezolucije.

»2) Srednje seljaštvo, koje ima relativno jake ekonomske korene usled zaostalosti poljoprivredne tehnike za industrijskom čak u naprednim kapitalističkim zemljama, a da i ne govorimo o Rusiji, održaće se dosta dugo vremena posle početka proleterske revolucije. Stoga tehnika predstavnika sovjetske vlasti na selu, kao i partiskih radnika mora računati s dugim periodom saradnje sa srednjim seljaštvom«.

»4) Podstičući udruživanje svih vrsta kao i poljoprivredne komune srednjih seljaka, predstavnici sovjetske vlasti prilikom njihovog formiranja ne smeju dopustiti da dođe i do najmanje prinude. Dobra su samo ona udruženja koja su stvorili sami seljaci po svojoj slobodnoj inicijativi i čiju su korisnost oni sami proverili u praksi. Preterana užurbanost na tom poslu je štetna, jer je samo u stanju da pojača predrasude srednjeg seljaštva protiv novine...«

»7) Socijalistička država treba da pruži najširu pomoć seljaštvu, koja se uglavnom sastoji u snabdevanju srednjih seljaka proizvodima gradske industrije, a naročito usavršenim poljoprivrednim oruđima, semenjem i raznim materijalom radi povećanja poljoprivredne kulture i obezbeđenja rada i života seljaka...«

»8) Naročito treba nastojati da se stvarno i u potpunosti sprovodi u život zakon sovjetske vlasti koji zahteva da sovjetska gazdinstva, poljoprivredne komune i sva slična udruženja pruže hitnu i svestranu pomoć okolnim srednjim seljacima...«

»9) Država treba da pruža široku pomoć — kako finansisku tako i organizacionu — kooperativnim seljačkim udruženjima u cilju podizanja seoske proizvodnje, a naročito u cilju prerade poljoprivrednih proizvoda, melioracije seljačke zemlje u podržavanju domaće radinosti itd.«

Lenjin je, prema tome, bio za stvaranje krupne socijalističke proizvodnje u poljoprivredi, za podružtvljanje koje se bazira na postepenom, dobrovoljnom udruživanju zasnovanom na ekonomskom interesu samih proizvođača.

Posle Lenjinove smrti Staljinove koncepcije brze kolektivizacije izmenile su shvatanja i puteve razvoja poljoprivrede i odnos prema seljaštvu koje su ocrtali klasici marksizma, a koje je u praksi sproveo V. I. Lenjin.

3. Treća grupa pitanja koje je posebno obrađivao Lenjin, odnosi se na *udruživanje i zadrugarstvo*.

Lenjin je stalno isticao pitanje udruživanja kao forme prevazilaženja sitnog individualnog gazdinstva, ali je on u tome video i praktičnu formu društvenog upravljanja u poljoprivrednim organizacijama. O tome je naročito govorio na prvom kongresu poljoprivrednih radnika Petrovgradske gubernije 1919. g.

Lenjin je u dobrovoljnom i svestranom udruživanju sitnih proizvođača, kao metodu stvaranja krupne proizvodnje, video jedini put razvoja poljoprivrede u uslovima sitnosopstveničke strukture, ali je kao uslov bio neophodan razvoj industrije koja će poljoprivredu snabdevati potrebnim sredstvima. Lenjin je bio odlučan u tome da industrija ne može niti treba da proizvodi sva sredstva za sitno gazdinstvo, gde bi se sva ta sredstva neracionalno iskorisćavala.

V. I. Lenjin je veliku pažnju poklanjao problemima zadrugarstva i u velikom broju njegovih radova i istupanja mogu se naći čitava poglavlja u kojima se raspravljaju uloga, mesto i zadaci zadruga.³ Veliki revolucionar, vođa svetskog proletarijata i Oktobra, nalazio je uvek vremena da prati, pro-

³ Razmišljanja o zadrugama mogu se naći u sledećim radovima: *Agrarno pitanje i Kritičari Marksa*, 1901. g.; *Pitanje zadrugarstva na međunarodnom socijalističkom kongresu u Kopenhagenu* 1910. g.; *Naredni zadaci sovjetske vlasti*, 1918. g.; *Govor na skupštini delegata moskovske centralne radničke zadruge 26. novembra 1918. g.* *Govor na III kongresu radničke zadruge 9. decembra 1918. g.*, *O privrednim zadacima*, 1918. g.; *O radu na selu*, VIII Kongres RKP, 1919. g.; *Dve godišnjice sovjetske vlasti*, 1919. g.; *O porezu u prirodi*, 1921. g.; *O zadrugarstvu*, 6. januara 1923. g.; i dr.

učava i sagledava zadrugu u kapitalističkom sistemu, da učestvuje na kongresima gde se raspravlja o zadrugama, da piše rezolucije, da o tim pitanjima diskutuje s radnicima i seljacima. U poslednjim danima svoga života on je diktirao jedan od poslednjih svojih radova *O zadrugarstvu*.

Ako bi se ta bogata raznica radova koji se odnose na udruživanje i zadrugarstvo htela na neki način grupisati po problemima ili vremenu, moglo bi se to izvršiti na sledeći način: radovi koji imaju teorijski karakter, znači daju teorijsku razradu zadrugarstva i naučno shvatanje uloge i mesta udruživanja i zadruga u određenim uslovima i radovi kojima se obrađuje praktičan doprinos udruživanja i zadrugarstva u izmenjenim društveno-ekonomskim uslovima posle pobede socijalističke revolucije.

Revizionisti Marksovog učenja o agrarnom pitanju nisu od revizionizma poštedeli ni zadrugu. Oni su zadrugu smatrali za idol, zadrugu kao cilj, zadrugu koja je svemoćna i koja u najmanju ruku može da mirnim putem transformiše kapitalistički društveno-ekonomski sistem u socijalizam, tj. umesto klasnog rata predlagali su klasni mir. S ovakvim shvatanjima Lenjin se obračunava najprije u svom delu »Agrarno pitanje i kritičari Marksa«.

Najveći deo svojih razmatranja o zadrugama Lenjin posvećuje potrošačkim radničkim zadrugama, ne zapostavljajući pri tom ni ogroman značaj udruživanja seljaka u zajednički rad i zadrugu. On je često ponavljao da je »zadruga najveće kulturno nasleđe nad kojim moramo da strepimo i koje treba da koristimo«. Isto tako, on je često isticao da se u zadrugama rađaju nezdrave tendencije, ali da ne znači da zadruga treba napuštati, već samo da se treba boriti za otklanjanje svih uzroka koji rađaju takve tendencije. O tome Lenjin naročito govori na Skupštini opunomoćnika moskovske centralne radničke potrošačke zadruga 29. novembra 1918. godine.

Veliki doprinos teorijskoj razradi uloge i mesta zadruga dao je Lenjin u svom članku: *Pitanje zadruga na međunarodnom socijalističkom kongresu u Kopenhagenu*.⁴ U objašnjavanju pojedinih stavova koji su bili sadržani u predlozima rezolucija Kongresa pripremljenih od strane delegacija Belgije, Francuske, Nemačke i Rusije, Lenjin ukazuje na štetna gledanja na zadrugu koja provejava u pojedinim programima. On jasno stavlja do znanja da su zadruga u kapitalizmu jedno od *sredstava* klasne borbe, a ne cilj. One već u kapitalizmu *pripremaju* buduće funkcionisanje proizvodnje i prometa posle pobede revolucije. One su posle pobede revolucije jedno od sredstava stvaranja krupne proizvodnje u poljoprivredi.

Jedan od poslednjih radova Lenjina je članak *O zadrugarstvu*.⁵ On je upućen onima koji nisu videli veliki značaj zadruga u daljem razvoju Sovjetskog Saveza naročito posle uvođenja NEP-a. Lenjin je isticao potrebu da se celokupno stanovništvo uključi i organizira u zadruga i samoupravljanje i da je to bitan faktor izgradnje socijalizma. Lenjin je smatrao da u uslovima kada je vlast u rukama radničke klase i kada je ostvaren pun savez radnika i seljaka, kada postoji državna švojina nad sredstvima za proizvodnju, da je prelaz na novi poredak najlakši ako se izaberu oni putevi koji su prosti,

⁴ Članak je objavljen u broju 17 »Socijal-Demokrata« 8. oktobra 1910. g. Članak je napisan posle održanog kongresa koji je raspravljao pitanje zadruga i u njemu Lenjin izlaže tok rada kongresa ocrtavajući posebno, kako sam kaže: »... karakteristiku onih pravaca socijalističke misli koji su se ovde (na kongresu — prim. P. M.) borili između sebe«. Naime, u to vreme, a naročito posle Pariske komune, bilo je vrlo aktuelno određivanje stava radničke klase prema zadrugama.

Lenjin je na ovom kongresu učestvovao kao delegat ruske socijaldemokratske partije.

⁵ Članak je diktiran 4. i 6. januara 1923. g.

poznati i pristupačni najširim slojevima seljaštva. Lenjin i ovde govori o zadrugi kao sredstvu izgradnje novog poretka.

Lenjin dalje govori o tome da zadrugu treba pomagati, da ona uživa i materijalne olakšice i da ih treba kreditirati državnim sredstvima. U ekonomskoj utakmici koja je nastala u to vreme zadrugama je bila potrebna pomoć države. Lenjin ukazuje da svaki društveni sistem nastaje uz finansijsku pomoć određene klase i da i zadruge mogu odigrati krupnu ulogu ako ih pomaže radnička država.

U drugom delu ovog članka Lenjin, između ostalog raspravlja i o karakteru zadruge u zavisnosti od društveno-ekonomskog sistema. U kapitalizmu one su kolektivna kapitalistička institucija, a u socijalističkom uređenju one se ne razlikuju od socijalističkih preduzeća i predstavljaju najpogodnije sredstvo stvaranja krupne proizvodnje u poljoprivredi.

Veliki Oktobar je otvorio puteve i pravce socijalističke rekonstrukcije poljoprivrede. Lenjin je na ovom području dao ogroman teorijski doprinos i u praksi je pokazao velike mogućnosti razvoja poljoprivrede na marksističkim osnovama.

Summary

LENIN ON THE AGRARIAN AND PEASANT QUESTIONS

Lenin attached great importance to the processes of agricultural and rural development. This is understandable in view of the fact that tsarist Russia where he prepared a socialist revolution had all the characteristics of an agrarian peasant country. Thus it was in Russia that many theories came into being which were contrary to the Marxist interpretations of historical evolution. Using the example of agriculture and peasantry, their authors tried to prove Marxist analysis wrong. They insisted that the special features of agriculture call for different laws of development (influence of natural factors, work with living matter, land as a special means of production, etc.). Thus defined, the agrarian question raised by bourgeois and revisionist economists did not exist for Lenin. For this sphere too is penetrated by capitalism, which leads to concentration, differentiation and social contrasts. One can only speak of different forms of its emergence in agriculture and industry, while the basic features remain the same. There are numerous works in which Lenin argued with the Populists and other champions of the agrarian question.

The second group of questions which Lenin was concerned with derives from attempts to determine the attitude of the proletariat towards the peasants. Like Engels and Kautsky before him, he too was in favour of a firm alliance with small and medium farmers in the preparation for and realization of the revolution and, after its victory, for a gradual inclusion of the peasants in large-scale socialist agriculture on the principle of voluntary agreement and financial interest.

The third group of questions studied by Lenin refers to the systems of co-operation and association. In voluntary large-scale association of small producers Lenin saw the only way for agricultural development in the conditions of petty ownership. But this involved an indispensable need for the development of industry which would provide agriculture with the necessary means.

Резюме.

ЛЕНИН ОБ АГРАРНОМ И СЕЛЬСКОМ ВОПРОСЕ

Ленин придавал большое значение эволюционным процессам сельского хозяйства в деревне. Это понятно принимая во внимание факт что царская Россия в которой он готовил социалистическую революцию отличалась характе-

ристиками аграрной, сельской страны, так что именно на ее земле настали многие теории противоположные марксистскому толкованию исторической эволюции. Авторы этих теорий, пытались доказать неискоренность марксистского анализа на примерах сельского хозяйства и деревни. Они утверждали что у сельского хозяйства такие специфические отличия навязывающие ему и другие законы развития (влияние естественных факторов, работа с живой материей, земля как отдельное производственное средство и т. п.). Такой аграрный вопрос навязанный буржуазными и ревизионистическими экономистами не существует для Ленина. Капитализм и здесь прорывается и вызывает концентрацию, видоизменение и социальные противоречия. Можно только говорить о разных видах их появления в сельском хозяйстве и промышленности, а основные черты неизменяемые. Очень численные произведения в которых Ленин полемизирует с народниками и другими исполнителями аграрного вопроса.

Вторая группа вопросов которыми Ленин интересовался истекает из определения позиции пролетарской партии по отношению к крестьянам. Он также как и до него, Энгельс и Кауцкий, заступался за крепкую связь с мелкими и средними крестьянами в подготовке и проведении революции, а после ее победы, за постепенный перевод крестьян в крупное социалистическое хозяйство на принципе добровольческой и материальной заинтересованности.

Третья группа вопросов которые Ленин обсуждал касается объединения и кооперации. Ленин видел в добровольческом и всестороннем объединении мелких производителей единственный путь развития сельского хозяйства в условиях мелко-собственнической структуры. Но для этого необходимо развитие промышленности которое будет обеспечивать нужные средства для сельского хозяйства.